

ФІГУРА Олег Володимирович
кандидат педагогічних наук, начальник кафедри особистої безпеки
факультету охорони та захисту державного кордону
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ ПОКАЗНИК СФОРМОВАНOSTІ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню інтегративного показника сформованості професійної компетентності викладача фізичної підготовки.

Ключові слова: діяльність, викладач, фізична підготовка, інтегративний показник, професійна компетентність.

Оскільки Україна підписала Болонську угоду й у такий спосіб декларувала намір інтеграції до європейського освітнього простору, вітчизняна вища школа зобов'язана погоджувати свою оцінку якості професійної освіти з міжнародними стандартами (умова нострифікації дипломів). У цьому зв'язку урядовою програмою модернізації освіти поняття «компетенції» введено до термінологічного апарату вітчизняної теорії й практики освіти.

Сьогодні серед учених ще немає однастайності в поглядах на сутність педагогічної компетентності, вважаємо необхідним розглянути це поняття в співвідношенні з іншими категоріями психолого-педагогічної науки, а також виявити розбіжності між «компетенцією» й «компетентністю». Відповідно до визначеної методології, нами розкрито зміст і структуру, а також ті фактори, які більшою мірою впливають на формування й розвиток категорії «компетенція». Так, поняття «компетентність» (лат. *competentia*, від *competo* – «спільно домагаюся, досягаю, відповідаю, підходжу») у словниках трактується як «володіння знаннями, що дозволяють судити про що-небудь», «поінформованість, правочинність», «авторитетність, повноправність» [1]. Практично всі укладачі словників розмежовують категорії «компетентність» і «компетенція». Визначення компетентності подібні й дублюють одне інше, у той час як визначення «компетенції» немає єдиного тлумачення. Це поняття трактується як «сукупність повноважень (прав й обов'язків) якого-небудь органа або посадової особи, встановлених законом, статутом певного органу або інших положень», «володіння знаннями, що дозволяють судити про що-небудь», «галузь питань, у яких хто-небудь добре обізнаний». Можна знайти такі визначення «компетенції» як «коло питань, явищ, у яких певна особа має авторитетність, знання, досвід; коло повноважень, питань, що підлягають чієму-небудь веденню», «особисті можливості якої-небудь особи, її кваліфікація (знання, досвід), що дозволяють брати участь у розробці певного кола питань або самій вирішувати, завдяки наявності певних знань, навичок».

Як показують результати дефініційного аналізу, «компетенція» є похідним поняттям від «компетентності» і означає галузь знань, умінь і навичок людини, у той час як «компетентність» – семантично первинна категорія й являє їх інтеріоризовану (особистий досвід) сукупність, систему, певний багаж знань людини [2]. Таким чином, принципова відмінність «компетенції» від «компетентності» полягає в тому, що компетенція являє собою інституційне поняття, що визначає статус якої-небудь особи, компетентність же, у свою чергу, є поняттям функціональним. Виходячи з усіх вищепредставлених визначень, компетентність проявляється й може бути оцінена тільки у практичній діяльності, а її рівень може підвищуватися безупинно протягом усієї професійної життєдіяльності. Ключові ж професійні компетенції – це спроможність особистості вирішувати завдання, які виникають у процесі професійної кар'єри й не залежать від професії або спеціальності (інваріантні стосовно них).

Результати аналізу наукової літератури показують, що вчені, які вивчають проблему компетентності педагога, у своїх дослідженнях використовують то термін «професійна компетентність», то термін «педагогічна компетентність», то обидва терміни, а іноді поєднують зазначені терміни за аналогією із професійно-педагогічною діяльністю: «професійно-педагогічна компетентність». У нашому дослідженні використовується поняття «професійна компетентність педагога» у зв'язку з тим, що ми дотримуємося думки про те, що «педагогічна компетентність» є складовою «професійної компетентності» педагога.

Професійна компетентність педагога являє собою узагальнені особистісні якості, що містять теоретико-методологічну, культурологічну, предметну, психолого-педагогічну й технологічну готовність до продуктивної педагогічної діяльності. Професійна компетентність, як особистісна якість педагога, базується на фундаментальному науковому утворенні й емоційно-ціннісному ставленні до педагогічної діяльності й має структурно-рівневу форму у вигляді мотиваційних, цілепокладальних, змістовно-операційних компонентів. Професійна компетентність формується як ззовні, так і шляхом самоосвіти, самовдосконалення, при цьому вихідними у формуванні професійної компетенції виступають інтелектуальні вміння, що базуються як на емпіричних, так і на теоретичних знаннях в галузі навчальної дисципліни [3].

Аналізуючи сучасні психолого-акмеологічні дослідження, доходимо висновку, що компетентність – це не тільки наявність знань та досвіду, але й уміння правильно розпорядитися ними при виконанні своїх функцій, оскільки до поняття компетентності включаються, крім загальної сукупності знань, прогнозування можливих результатів, знання конкретного способу впливу, рівень умінь й досвід їх практичного використання [4; 5 та ін.]. Розглядаючи явище професійної компетентності військових кадрів, необхідно враховувати, що вона тісно взаємопов'язана із професіоналізмом. Ці поняття мають найбільший ужиток як у засобах масової інформації, літературі, так і в наукових працях, що розкривають сутність і зміст професійної діяльності. Разом з тим, їхнє вживання часто не відповідає вимогам значеннєвого навантаження, що відбиває реальність. Такий стан можна пояснити відсутністю чіткого наукового підходу до пізнання сутності цих явищ. Поняттями «компетентність» і «професіоналізм» оперує безліч наукових напрямів, а дослідження в цій галузі є різнопрофільними та багатогранними. У зв'язку із цим у числі найважливіших суб'єктно-особистісних характеристик діяльності виявляються поняття «професіоналізму», «педагогічної культури» й «компетентності». Попередньо можна констатувати, що всі три поняття мають вектор, критерій досконалості діяльності, вищу якість і рівень її здійснення.

Метою статті є теоретичне обґрунтування інтегративного показника сформованості професійної компетентності викладача фізичної підготовки.

У науковій статті на основі попереднього аналізу доходимо висновку про те, що професіоналізм педагога складається з професійної компетентності, педагогічної культури й професійно важливих якостей особистості. Кожна із представлених складових професіоналізму педагога, на нашу думку, є взаємозалежною й взаємодоповнює одна одну. Акцент у нашому дослідженні зроблено на категорію «компетентність», у зв'язку з актуалізацією цього поняття, обумовленої інтеграційними процесами системи української і європейської освіти.

На підставі вищепредставлених орієнтирів розглянемо структуру професійної компетентності військових фахівців-викладачів фізичної підготовки. У концептуальному плані, якщо бути послідовним і підкреслити, що провідним усе-таки є особистісний компонент професійної компетентності, то з позиції цього підходу компетентність фахівця характеризуватиметься сукупністю таких компонентів: психологічного, інтелектуального, аутопсихологічного, рефлексивного й ін. Крім того, відомо, що вищий щабель в ієрархії структури особистості і в той же час її основною характеристикою є спрямованість. Отже, можна вважати, що професійна спрямованість особистості є ключовим моментом у розвитку професійної компетентності і повинна бути включена до психологічної складової компетенції особистісного напрямку, оскільки спрямованість визначає змістовно-функціональну сторону професійної освіти майбутнього фахівця, у процесі якого й формується компетентність. Далі, розкриваючи професійну спрямованість, необхідно підкреслити, що вона являє собою систему мотивів, потреб-домінант, цінностей, прагнень, закріплених через мету, установки, наміри, прагнення й активну працю щодо їх досягнення [5]; відіграє двояку роль: з одного боку, вона є детермінантою професійної компетентності, а з іншого – фактором її успішного формування.

Серед розглянутих вище елементів конструкта «професійна компетентність» особистісного напрямку варто особливо виділити інтелектуальну компетенцію. Інтелектуальна компетенція – це особливий тип організації знань, що забезпечують можливість прийняття ефективних рішень у певній предметній галузі (у тому числі і в екстремальних умовах) [6]. З огляду на часто екстремальний характер обстановки, в якій військовому фахівцеві доводиться вирішувати професійні завдання, виділення інтелектуальної компетенції в якості основного компонента професійної компетентності виявляється цілком логічним. Таким чином, інтелектуальна компетенція, що входить до складу

особистісного компонента професійної компетентності викладача фізичної підготовки вищого військового навчального закладу (ВВНЗ), є однією з провідних компетенцій.

Як відомо, поняття аутопсихологічна компетенція передбачає наявність у фахівця низки властивостей, таких, наприклад, як: уміння усвідомлювати рівень власної діяльності, своїх здатностей; знання способів професійного саморозвитку й самовдосконалення; вміння бачити причини недоліків у своїй роботі, у собі; бажання й здатність самовдосконалення. Виходячи з представлених властивостей аутопсихологічної компетенції, а також аналізу особливостей професійної діяльності, ми вважаємо, що зазначена компетенція повинна бути у структурі особистісного компонента професійної компетентності викладача фізичної підготовки ВВНЗ.

Наступна складова особистісного компонента професійної компетентності викладача фізичної підготовки ВВНЗ – це індивідуальна компетентність – володіння прийомами самореалізації й розвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійного росту, здатність до індивідуального самозбереження, несхильність до професійного старіння, вміння раціонально організувати свою працю без перевантажень і зайвої витрати часу, здійснювати її ненапружено, без втоми. Таким чином, ще раз підкреслимо, що до структури особистісного компонента професійної компетентності викладача фізичної підготовки ВВНЗ ми включили: психологічну компетенцію, інтелектуальну компетенцію, індивідуальну й аутопсихологічну компетенцію, що, на нашу думку, цілком достатньо забезпечує характеристику особистісної складової ефективної професійної діяльності. Якщо звернутися до соціальної складової професійної компетентності військового педагога, то тут можна виявити наступні найбільш характерні для педагогічної професії особливості й відповідно компоненти (компетенції): аксіологічна й комунікативна компетенція. Аксіологічна компетенція містить такі характеристики: висока активність і соціальна відповідальність; потреба й здатність виховувати, справжня інтелігентність, духовна культура, бажання та вміння працювати разом з іншими; готовність до ретрансляції духовних цінностей, потреба в постійній самоосвіті й готовність до неї.

Поняття комунікативної компетенції є багатограним, воно включає цілу низку компонентів і його тлумачення через це є неоднозначним. Найчастіше комунікативна компетенція – це здатність людини адекватно до ситуації спілкування організувати свою мовну діяльність у її продуктивних і рецетивних видах. Комунікативна компетенція передбачає володіння лінгвістичною компетенцією, знання відомостей про мову, наявність умінь співвідносити мовні засоби із завданнями й умовами спілкування, розуміння відносин між комунікантами, вміння організовувати мовне спілкування з урахуванням соціальних норм поведінки й комунікативної доцільності висловлення. На наш погляд, незаперечним є той факт, що ця компетенція сприяє позитивній взаємодії й співробітництву майбутнього фахівця з колегами та курсантами. Крім того, під комунікативною компетенцією розуміють здатність спілкуватися письмово й усно з носієм конкретної мови в реальній життєвій ситуації. При цьому особлива увага приділяється значеннєвій стороні висловлення, а не тільки правильності мовних форм. Виходячи з аналізу наукових робіт, соціальну компетентність можна визначити як систему знань про соціальну дійсність і про себе, систему складних соціальних умінь та навичок взаємодії, сценаріїв поведінки в типових соціальних ситуаціях, що дозволяють швидко й адекватно адаптуватися, приймати рішення зі знанням справи, з огляду на сформовану кон'юнктуру, діючи за принципом «тут, зараз і щонайкраще», досягати максимум з обставин, що склалися. Основні функції соціальної компетентності – соціальна орієнтація, адаптація, інтеграція соціального й особистого досвіду.

Третій компонент компетентності фахівця – діяльнісний. З позицій цього підходу, компетентність фахівця визначається цілями й завданнями, змістом його професійної діяльності, професійними функціями, ситуаціями, які в ній виникають, їх складністю, динамізмом, керованістю; і одночасно є передумовою її успішності. Результати аналізу загальнотеоретичних підходів до розуміння категорії «педагогічна компетентність викладача» дають можливість охарактеризувати цей феномен, розкрити його зміст через структуру і функції компонентів. Складові компетентності фахівця забезпечують його відповідність як суб'єкта діяльності професійній групі й предмета діяльності: відповідність діяльності проявляється в успішності (ефективності, результативності) функціонування особистості фахівця при вирішенні основних завдань діяльності, у досягненні провідних цілей діяльності, у високому рівні адаптації до діяльності; відповідність професійній групі виражається у відповідності особистості фахівця груповим цінностям і нормам, прийнятим у професійному середовищі.

Відповідно до проведеного аналізу, до діяльнісного компонента компетентності викладача фізичної підготовки ВВНЗ необхідно віднести наступні види компетенцій: педагогічну, військово-професійну й спеціальну. У структурі педагогічної компетенції викладача фізичної підготовки, у свою чергу, необхідно виокремити основні складові компетентності: когнітивну, дидактичну, технологічну, інноваційну й дослідницьку.

Когнітивна складова визначає обсяг і мобільність знань педагога (тобто процес їх постійного відновлення, оволодіння новою інформацією для успішного застосування в певних умовах), пов'язаний з усвідомленням мети навчальної діяльності. *Дидактична* складова педагогічної компетенції забезпечує високий рівень предметної й методичної частини педагогічного процесу, одне з основних місць в якому посідає гнучкість методу (фахівець повинен не тільки знати суть проблеми, але й уміти вирішувати її практично, застосовуючи при цьому, залежно від обставин, той метод, який найбільше підходить до певних умов). *Методична* підготовка й, відповідно, методична компетентність педагога включає володіння різними методами навчання, знання дидактичних методів, прийомів й умінь застосовувати їх у процесі навчання, знання психологічних механізмів засвоєння знань і вмінь у процесі навчання й умовно підрозділяється на: дидактичні вміння (чіткість і доступність у викладенні матеріалу); володіння різними методами передачі інформації; володіння різними формами організації навчальної діяльності; культура мови; послідовність і логічність у здійсненні навчальних дій.

Продовжуючи розгляд діяльнісного компонента компетентності військового педагога з фізичної підготовки, необхідно виділити військово-професійні компетенції. Військовому викладачеві за функціональними обов'язками доводиться натрапляти на різні за характером і специфікою військової діяльності ситуації. У зв'язку із цим, у військовослужбовця, крім інших, повинні бути наступні види компетенцій: службово-етична, нормативно-правова, акмеологічна.

Акмеологічна компетенція [7] орієнтує військового педагога на виконання всіх професійних функцій, оптимальним варіантом, у рамках найбільш продуктивних моделей, алгоритмів і технології цілісного педагогічного процесу, суб'єктом якого він є. Провідною функцією цієї компетенції є забезпечення творчої самореалізації викладача в умовах військової служби. *Нормативно-правова* компетенція передбачає визнання й усвідомлення справедливості, розумності, доцільності правових обмежень (функцій), установлених законами та іншими правовими (у тому числі й відомчими) документами, розуміння їх відповідності законним правам і обов'язкам військовослужбовця. *Службово-етична* компетенція відбиває морально-статусні зв'язки й ставлення викладача до виконання посадових обов'язків. Цим він виражає не тільки власне ставлення до військового обов'язку, але й інтереси колективу, певної категорії військовослужбовців. До спеціальної компетенції викладача фізичної підготовки ВВНЗ необхідно віднести низку компетенцій, без яких забезпечення високої ефективності його професійної діяльності неможливе. Сучасні вимоги до навчальної дисципліни «Фізична підготовка» у ВВНЗ полягають у здійсненні інтегративного педагогічного процесу, завданням якого є не тільки облік і контроль за виконанням курсантами певних нормативів, а в забезпеченні високого рівня фізкультурної освіченості, в основі якої лежить фізична культура особистості. Для виконання цього завдання, що в цей час і є провідним у системі фізичного виховання курсанта ВВНЗ, викладацький склад повинен відповідати комплексним вимогам, тобто – «компетенціям». До таких компетенцій нами зараховано спеціальну професійно-прикладну фізичну підготовленість та спеціальну інтегративну освіченість.

До складу спеціальної професійно-прикладної фізичної підготовленості викладача фізичної підготовки ВВНЗ, виходячи з вимог і змісту навчальної дисципліни, повинна входити його практична підготовленість за розділами навчальної програми: прискорене пересування й легка атлетика, гімнастика та атлетична підготовка, спортивні й рухові ігри, рукопашний бій, подолання перешкод, військово-прикладне плавання, лижна підготовка. Спеціальну інтегративну освіченість викладача фізичної підготовки, що входить до складу спеціальної компетенції, утворюють знання з анатомії й фізіології людини, психології, історії та соціології фізичної культури, теорії й методики фізичної підготовки, а також теоретичні знання і практичні навички в галузі спортивного тренування, організації й проведення змагань із військово-прикладних видів спорту. Таким чином, усі компетенції, що входять до складу діяльнісної складової професійної компетентності викладача фізичної підготовки ВВНЗ, повинні забезпечувати ефективність і результативність педагогічного процесу з навчальної дисципліни «Фізична підготовка» та бути основою професійної самореалізації.

Отже, інтегративними показниками сформованості професійної компетентності викладача фізичної підготовки ВВНЗ є результати його діяльності, які в галузі фізичної підготовки необхідно оцінювати не традиційною змінною академічної успішності курсантів, заснованої на формуванні рухових навичок і розвитку фізичних якостей, а рівнем сформованості фізичної культури особистості, морально-психологічним станом курсантів, а також розвитком майбутнього офіцера-прикордонника як індивіда, особистості, суб'єкта військової праці й індивідуальності. Важливим показником рівня компетентності викладача є також його установка на самоосвіту і саморозвиток не тільки в педагогічному, але й у загальнокультурному та особистісному плані. Найвищий рівень компетентності відрізняється високим показником самоорганізації педагога. У цілому, чим вищий рівень професійної компетенції педагога, тим адекватнішими є цілі й вищою задоволеність суб'єктів від взаємодії з ним, вищим рівень позитивної оцінки якості розв'язуваних педагогічних завдань.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є уточнення мотиваційних підходів до оптимізації навчально-виховного процесу у вищому військовому навчальному закладі у контексті фізичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ–Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры (общие основы теории и методики физического воспитания; теоретико-методические аспекты спорта и профессионально-прикладных форм физической культуры) : учебник для ин-тов физ. культуры / Л. П. Матвеев. – М. : Физкультура и спорт, 1991. – 543 с.
3. Михеев А. А. Физическое воспитание: [учеб. пособие для сред. спец. учеб. заведений] / А. А. Михеев, Н. К. Коробейников, И. Г. Николенко. – [2-е изд.]. – М. : Высш. шк., 1989. – 334 с.
4. Методика фізичного виховання в ліцеях з посиленою військово-фізичною підготовкою : навч. посібник / за заг. ред. Г. А. Єдинака. – Кам'янець-Подільський : Пантюк С., Мошинський В., 2003. – 196 с.
5. Кыверялг, А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике : учеб. пособие / А. А. Кыверялг. – Таллин : Валгус, 1980. – 334 с.
6. Максимов С. Підготовка до дій в екстремальних ситуаціях засобами спеціальної фізичної підготовки / С. Максимов, О. Запорожанов // Удосконалення фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки курсантів ВВНЗ МВС України : матеріали наук.-практ. конф. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 163–164.
7. Бака М. М. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді : навч.-метод. посіб. [для викл. фіз. виховання] / М. М. Бака, В. П. Корж. – К. : Книга пам'яті України, 2001. – 464 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Сінкевич Сергій Валентинович.

Стаття надійшла до редакції 21.10.13.

Фигура О. В. «Результаты деятельности преподавателя физической подготовки как интегративный показатель сформированности его профессиональной компетентности».

Статья посвящена теоретическому обоснованию интегративного показателя сформированности профессиональной компетентности преподавателя физической подготовки.

Ключевые слова: *деятельность, преподаватель, физическая подготовка, интегративный показатель, профессиональная компетентность.*

Figura O. V. «The results of activity of a teacher of physical training as an integrative index of formation of his professional competence.»

The article is dedicated to the theoretical approval of integrative index of formation of professional competence of a teacher of physical training.

It is determined that integrative indexes of formation of professional competence of a teacher of physical training of military higher educational institution are the results of his activity which must be evaluated not by traditional variable of academic progress of cadets in the sphere of physical preparation which is based on the formation of moving skills and development of physical qualities, but by the level of formation of physical culture of personality, moral and psychological state of cadets and the development of future border guards as personality, individual, a subject of military work and individuality. The level of competence of a teacher is his setting on self-education and self-development not only in pedagogical but in general cultural and personal plan. The highest level of competence is recognized by the high index of self-organization of pedagogue. In general, the higher level of professional competence of pedagogue, the more adequate are the aims and the higher satisfaction of the subjects from the interaction with it and the higher is the level of positive evaluation of quality of the solved pedagogical tasks.

In the article we come to the conclusion that professionalism of pedagogue consists from professional competence, pedagogical culture and professionally important qualities of personality. Every of the presented components of professionalism of pedagogue is mutually dependent and mutually supplement each other. Accent is done on the category "competence" because of actualization of this notion caused by integrated processes of the system of Ukrainian and European education.

Keywords: *activity, teacher, physical training, integrative index, professional competence.*